

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор Інституту історії України

НАН України

_____ академік НАН України

Смолій В.А.

“ ” жовтня 2023 р.

ВИТЯГ

із протоколу № 11 засідання відділу воєнно-історичних досліджень

Інституту історії України НАН України

від “28” серпня 2023 року

щодо кандидатської дисертації Бігуна Ігоря Валерійовича

«Діяльність загону імені Івана Богуна групи Української повстанської армії “Турів” у період нацистської окупації 1943–1944 років», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю

07.00.01 – історія України.

ПРИСУТНІ: завідувач відділу, д.і.н., проф. О. Є. Лисенко, ст. наук. співробітник, д.і.н. Т. В. Вронська, ст. наук. співробітник, к.і.н. М. К. Баришполець, ст. наук. співробітник, к.і.н. О. О. Маєвський, ст. наук. співробітник, к.і.н. Т. В. Пастушенко, наук. співробітник, к.і.н. Т. В. Заболотна.

На засідання були запрошені: декан історичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка д.і.н., проф. І. К. Патриляк, завідувачка відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД), д.і.н. Н. В. Залеток.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Про рекомендацію до захисту дисертації Бігуна Ігоря Валерійовича на тему «Діяльність загону імені Івана Богуна групи Української повстанської армії “Турів” у період нацистської окупації 1943–1944 років», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

СЛУХАЛИ: Про висновок відділу стосовно дисертаційної роботи Бігуна Ігоря Валерійовича на тему «Діяльність загону імені Івана Богуна групи Української повстанської армії “Турів” у період нацистської окупації 1943-1944 років», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Науковий керівник — доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка Патриляк Іван Казимирович.

ВИСТУПИЛИ:

Бігун Ігор Валерійович з викладом основних положень дисертації. Дисертант відзначив, що особливість його роботи полягає в тому, що в ній уперше в історіографії досліджено цілісну історію загону ім. І. Богуна групи УПА «Турів» в період 1943—1944 років на підставі широкого кола достовірних джерел, які він опрацьовував протягом 9 років. Автор спирався передусім на корпус документації загону, який зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Значну частину роботи написано на основі документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України і його регіональних підрозділів, а саме: слідчих справ НКВС—МДБ на повстанців (70 архівних справ), агентурних справ, доповідних записок і агентурних донесень органів держбезпеки УРСР тощо. Цінними виявилися також документи радянських партизанів, які зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань та україніки, а також різноманітна

документація УПА та її супротивників (у вигляді електронних копій) з Архіву Центру досліджень визвольного руху, Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації, Національного управління архівів і документації США та державних архівів Волинської та Рівненської областей.

Вибір хронологічних меж дослідження в діапазоні лютий 1943 року — липень 1944 року зумовлений періодом діяльності загону ім. І. Богуна за нацистської окупації — від заснування перших відділів до переходу лінії німецько-радянського фронту. Боротьба проти комуністичного тоталітарного режиму відноситься вже до іншого етапу діяльності УПА, який недоцільно змішувати в одному дослідженні з етапом нацистської окупації. Тому верхньою межею обрано кінець нацистської окупації земель, на яких діяв вказаний загін.

У кваліфікаційній праці розглянуто усі етапи створення й розбудови загону ім. І. Богуна, реконструйовано його організаційно-штатну структуру та її еволюцію, динаміку чисельності; хронологію бойових дій з нацистськими окупаційними військами, радянськими партизанами й польським рухом Опору. Дисертант з'ясував також, як у загоні відбувалася підготовка кадрів за заповнення командних посад у сотнях і куренях.

Особливу увагу в дисертації приділено суперечливим епізодам історії загону ім. І. Богуна. Відтворено перебіг переговорів командування загону з німецькою адміністрацією Володимир-Волинського гебіту в грудні 1943 р. та доведено, що то був не акт колаборації, а намагання визволити полонених бійців УПА. Окрім того, здійснене історичне розслідування обставин страти командира загону ім. І. Богуна П. Антонюка-«Кліща» («Сосенка») за вироком військово-польового суду УПА в березні 1944 р. Текст містить полеміку з усталеним в історіографії поглядом, що причинами для такої суворої міри покарання були або сам факт переговорів з окупаційною владою (офіційна причина), або поразка загону в бою із Сумським партизанським з'єднанням у січні 1944 р. (неофіційна причина). На думку автора дисертації, саме

розголошення радянською пропагандою факту переговорів і прізвища П. Антонюка на всю УРСР змусило командування УПА-Північ показово покарати свого командира, щоб відмежуватися від звинувачень у колабораціонізмі. Адже в більшості випадків за контакти з нацистами повстанські командири отримували дисциплінарні покарання.

Опрацювавши під час виконання дисертаційного проекту велику кількість джерел, здобувач з'ясував подробиці біографій багатьох командирів загону ім. І. Богуна, починаючи від чотових і сотенних і закінчуючи штабними старшинами. Серед них деякі імена введено в науковий обіг вперше, життєписи інших суттєво доповнені достовірними даними. Ці здобутки відображено в біографічному довідничку в додатках наприкінці дисертації.

Опрацьований фактичний матеріал і висновки дисертації суттєво збагачують регіональний вимір історії боротьби УПА 1943—1944 років, а саме на території Володимирсько-Горохівської округи ОУН (військового надрайону «Степ») у Волинській області. Волинська область у регіональних студіях українського визвольного руху в часи нацистської окупації, і група «Турів» зокрема, досліджені порівняно слабше, ніж інші терени й структурні одиниці визвольного руху.

Основні положення проведеної роботи висвітлено у 8 публікаціях в українських і закордонних наукометричних і фахових виданнях і наукових збірниках.

ЗАПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ ДО ДОПОВІДІ

За результатами доповіді було поставлено кілька запитань, на які доповідач дав повні та чіткі відповіді.

Завідувач відділу історії України у Другій світовій війні Інституту історії України НАН України, д.і.н., проф. Лисенко О. Є.: Як вплинули зарубіжні джерела на верифікацію у Вашому виконанні українсько польських

відносин, зокрема, у тій частині, де був уже задіяний досліджуваний вами підрозділ?

Відповідь: І. В. Бігун відповів, що в частині дослідження участі загону ім. І. Богуна в українсько-польському конфлікті ввін спирався здебільшого на документи українського визвольного руху, а також великою мірою на документи радянського походження — слідчі справи тих повстанців і командирів, які брали участь у згаданих подіях. Розслідуванню випадків насильства проти польської меншини радянські слідчі приділяли особливу увагу, тому в слідчих справах можна знайти чимало цінних подробиць на цю тему. Для верифікації обставин подій польсько-українського конфлікту дисертант також користувався польською історіографією, зокрема працями Грегоя Мотики, Маріуша Зайончковського й Анджея Сови. При цьому здобувач зауважив, що польські джерела й автори подають завищені цифри загиблих поляків від рук УПА. Йому доводилося коригувати ці цифри за допомогою останніх здобутків українських дослідників, наприклад, «Кривава Волинь» Івана Ольховського, а також результатів опитувань місцевих жителів-старожилів, які здійснив Іван Пущук. Українські свідки польсько-українського конфлікту говорять про значно меншу кількість жертв та менший рівень втрат польської меншини, ніж польські автори та свідки. Тому в цьому випадку дисертант більше довіряв саме українським дослідженням. Що стосується протистояння між українським і польським визвольними рухами на Холмщині, то тут значною мірою прислужилися праця Маріуша Зайончковського «Українське українське підпілля на Люблінщині в період німецької окупації 1939—1944 років». З його допомогою вдалося встановити польські підрозділи Армії крайової і Батальйонів хлопських, які воювали з відділами УПА. Перебіг бойових дій Зайончковський висвітлив значно докладніше, ніж українська історіографія. Тому в дослідженнях цього епізоду автор більше спирався на польську історіографію.

Ст. наук. співробітник, к.і.н. Т. В. Пастушенко зауважила, що Бігун І. В. детально описав польський-український конфлікт, але у вступі про окупацію ані словом не згадав про Голокост, хоча це є важливим контекстом на фоні того, коли і як відбувалося формування підрозділів УПА. Те, що частина командирів і рядових учасників загону ім. І. Богуна служили в допоміжній поліції, прослідковується навіть по їх біографічних даних. На її думку, треба позначити, яким чином мали чи не мали вплив убивства євреїв у регіоні на діяльність загону, чи були учасники УПА дотичні до цих злочинів, чи, можливо, були свідками. Цей момент надзвичайно важливий в дослідженнях окупації.

Відповідь: І. Бігун відповів, що справді, частина рядових і командирів загону ім. І. Богуна в минулому служили в місцевій поліції. Так чи інакше вони були залучені в нацистську окупаційну політику. Але з кількох десятків слідчих справ НКВС—МДБ на таких людей, які опрацював дисертант, випливає, що радянським слідством не було доведено, що ці люди якимось чином брали участь у Голокості, — зокрема, безпосередньо у вбивствах представників єврейської громади. Максимум, що можна знайти, це як хтось охороняв гетто чи конвоював євреїв, будучи поліцаєм. Однак саме участь у вбивствах євреїв ніяк не задокументована, принаймні в цьому конкретному випадку. Тому в тексті роботи цього спеціально не зазначено. До того ж, хронологічні рамки дослідження починаються січнем—лютим 1943 р. — часом, коли започаткована безпосередня робота над організацією перших повстанських загонів у Володимирсько-Горохівській окрузі ОУН. На момент утворення першого відділу Олексія Брися-«Остапа» (друга половина лютого 1943 р.), який став попередником загону ім. І. Богуна, основна частина вбивств у межах Голокосту вже були скоєні. Вони відбувалися протягом 1942 року, тобто, до того, як утворився досліджуваний загін.

Т. В. Пастушенко зазначила, що під час опису контексту окупації все одно важливо кількома реченнями згадати, наскільки численним було єврейське населення на цій території.

О. Є. Лисенко підтримав пропозицію, оскільки такий сюжет підсилить текст роботи, яку можна згодом видати як монографію. Цим автор покаже, що не боявся жодних складних проблем і попередить майбутні запитання до себе. Достатньо буде кількома абзацами тексту зауважити, що дехто з майбутніх повстанців міг брати участь в охороні гетто під час служби в поліції, але це не можна естраполювати на весь загін ім. І. Богуна.

Ст. наук. співробітник, к.і.н. М. К. Баришполець поставила запитання щодо достовірності свідчень органам НКВС. З власної родинної історії відомо: те, що написано в слідчій справі, не завжди відповідає дійсності. У більшості випадків підслідні себе виправдовували й не розкривали всієї картини. Як ви підходили до цієї проблеми? Як визначали, де правда?

Відповідь: І. В. Бігун відповів, що завжди намагався робити перехресну звірку, тобто порівнювати свідчення з певного протоколу допиту з автентичними документами того чи іншого підрозділу загону ім. І. Богуна. Якщо дані в загалом сходилися, значить, людина говорила правду. Якщо ж не було можливості звіритися з оригінальним документом УПА, здобувач брав для звірки свідчення інших повстанців, заарештованих радянськими органами держбезпеки. Якщо двоє чи більше людей незалежно одне від одного говорили приблизно одне й те саме про ті самі події, то можна зробити висновок, що їхні свідчення достовірні і на них можна покладатися як на джерело. Опрацьовуючи протоколи допитів зі слідчих справ, доводилося бути дуже уважним, адже це джерело все одно фактично спирається на людську пам'ять. Люди на допиті розповідали те, що пам'ятали. Досвід роботи з такими джерелами показав, що датування допитуваними особами подій з похибкою в пару місяців чи навіть півроку — це нормально. У таких випадках дисертант теж не покладався сліпо

на зміст документа, а намагався звірятися з іншими джерелами, а за відсутності альтернатив — визначати принаймні місяць події за контекстом змісту протоколу.

Крім того, в цьому контексті І. Бігун звернув увагу на відмінність в епохах. Одна річ, це справи періоду Великого терору 1937—1938 рр., де люди під тортурами обмовляли себе, що вони — «японські» чи «німецькі шпигуни», які готували замах на Й. Сталіна. А в період кінця 1940-х — початку 1950-х рр. обставини були дещо іншими. Якщо повстанця захоплювали в бою зі зброєю в руках, то він ніяк не міг заперечити, що є вояком УПА. У будь-якому разі, якусь частку правди йому доводилося сказати на допитах. Безумовно, частина полонених змогла щось приховати, щоб зменшити покарання. І в огляді джерельної бази вказано, що одні справи дуже прислужилися для дослідження, а інші — ні, попри те, що ті люди були в самій гушавині подій і можна було сподіватися, що їхні свідчення міститимуть багато подробиць. Бо під час слідства вони применшили свою діяльність, про щось змовчали. З урахуванням усіх цих застережень автор дисертації використовував джерела зі слідчих справ НКВС. Але все ж таки, документи радянських спецслужб і слідчі справи були дуже цінним джерелом. І приблизно відсотків 40 тексту написано на основі саме них.

Після представлення дисертантом основних положень роботи та відповідей на запитання слово було надано науковому керівнику дисертації декану історичного факультету КНУ ім. Т. Швченка д.і.н. проф.

І. К. Патриляку:

І. Патриляк подякував за можливість представити дослідницьку працю. Про самого здобувача і його роботу І. Патриляк сказав, що І. Бігун фактично давно сформувався як дослідник українського визвольного руху. Те, що він досі не захистив кандидатську дисертацію, можна пов'язати тільки з якоюсь

випадковістю. Більше десяти років І. Бігун сумлінно працює в тематиці історії Української повстанської армії. Тому І. Патриляк навіть не хотів би перебільшувати свою роль як наукового керівника цього проєкту з огляду на те, що здобувач прийшов до нього вже з фактично готовою роботою, яка не потребувала дуже серйозних виправлень чи редагувань і загалом, на його думку, відповідала кваліфікаційним вимогам до такого роду робіт, встановлених законодавством. І. Патриляк погодився працювати з І. Бігуном, оскільки знав, що він багато років займався проблематикою УПА ще в Центрі досліджень визвольного руху, потім на порталі «Історична правда». Науковий керівник характеризує дисертанта як сумлінного дослідника з дуже неординарною позицією в багатьох питаннях. Навіть якщо в якихось моментах з ним не погоджується, але поважає, через те, що він завжди має власну версію подій з будь-якого питання.

Представлена робота вказує на те, що І. Бігун дуже гарно орієнтується в проблемі досліджуваного предмета. За останні 20—30 р. в Україні з'явилися десятки тисяч публікацій з історії українського визвольного руху. Але тільки в останні роки сім—вісім, може, десять років дослідники починають розробляти окремі теми, пов'язані з історією окремих підрозділів УПА. І це надзвичайно важливо, тому що історія визвольного повстанського руху тепер іде не тільки в ширину, але й в глибину.

Якщо йдеться про загін «Січ» (ім. І. Богуна), то його історія дуже непогано удокументована. Документи «Січі» потрапили як трофейні до тодішніх радянських — пізніших українських архівів. Як уже сказав І. Бігун, великим є масив слідчих справ. Безперечно, у майбутньому, очевидно, доведеться опрацювати ще польські та німецькі архіви. Частина німецьких документів І. Бігун вже опрацював, але зрозуміло, що коло джерел можна буде розширювати й надалі. Можливо, колись вдасться попрацювати в білоруських архівах — імовірно, там теж осіли якісь документи, пов'язані з цим загоном,

адже територія його діяльності межувала з Білоруссю. Тому роботи вистачить ще не на один рік. Але як дослідник, що має пройти певний кваліфікаційний етап захисту дисертації І. Бігун, на думку І. Патриляка, уже давно визрів і має пройти цю сходинку, щоб потім перейти до подальшої наукової роботи.

ОБГОВОРЕННЯ

Ст. наук. співробітник, д.і.н. Т. В. Вронська вказала, що представлену дисертацію можна фактично вважати монографією. Особливо Т. Вронська відзначила підрядкові примітки до тексту, у яких автор дослідження наводить подробиці та уточнення про долю осіб, згаданих у тексті, які вдало доповнюють цілу картину. Окрім того, на думку Т. Вронської дисертант дуже добре попрацював з архівними джерелами, залучив справи з багатьох фондів різних архівів. Підрозділи, які, зазвичай, найважче даються дисертантам — джерельна база й історіографія, — у цій роботі написані ґрунтовно. Сюжет, пов'язаний з дослідженням функціонування підстаршинської школи при загоні ім. І. Богуна, Т. Вронська рекомендувала захувати до завдань дисертації, які були вирішені під час дослідження. Адже підготовка кадрів в умовах підпілля була вкрай важким завданням, і його реалізація свідчить про серйозність і процедурне ставлення УПА до своєї діяльності. Т. Вронська погодилася з рекомендацією колег додати до роботи пояснення специфіки протоколів допитів зі слідчих справ НКВС і порадила вказати це в підрозділі про методологію як критичний метод дослідження.

Т. Вронська також звернула увагу на низку помилок і неточностей у тексті. Варто вживати актуальну назву архіву – «Центральний державний архів громадських об'єднань та українці» замість «Центральний державний архів громадських об'єднань». Нерозшифровані аббревіатури треба розшифрувати. Так само бракує пояснення, що таке «пляцувки». У певному історичному контексті це може означати «закордонні розвідувальні пункти», однак у даній роботі значення інше. Замість вислову «дозволяє» слід вживати «дає змогу». У фрагменті про апробацію результатів роботи (с. 23) не вказано, кафедра історії України якого навчального закладу. Формулювання «депортація до

концтабору» помилкове, оскільки «депортація» — це масове заслання. Правильніше казати «етапування» чи «доправлення до концтабору». В огляді джерельної бази не зайвим буде вказати, що цифрові копії документів з Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації опубліковані на відповідному сайті. Інакше виникає запитання, яким чином дослідник отримав доступ до фондів цього архіву з огляду на російсько-українську війну.

Також тезу «доступні джерела не дозволяють однаково повно відтворити процес розбудови підрозділів УПА у всіх районах Володимирсько-Горохівської округи» варто продублювати у висновках до дисертації. Таке зізнання говорить про наукову зірілість дослідника. У підсумку, Т. Вронська відзначила незаангажованість і критичність автора до себе та до теми та рекомендувала роботу до захисту на спеціалізованій ученій раді при Інституті історії України НАН України. Також Т. Вронська поставила дисертанту запитання: Ви опрацювали багато слідчих справ на вояків загону ім. І. Богуна. За арештом особи в той час обов'язково слідували репресії щодо членів її родини. Чи були в опрацьованих вами справах списки членів родин заарештованих повстанців?

Наук. співробітник, к.і.н. Т. В. Заболотна схвалила рекомендацію роботи до захисту, але висловила низку запитань і побажань до неї. По-перше, на її погляд, необхідно переформулювати назву, оскільки історія власне загону ім. І. Богуна займає лише 73 сторінки, а передісторія — 91. Краще це відобразити в назві дисертації. По-друге, підрозділ 3.2 занадто малий — лише 5 сторінок. Його можна було б або розширити, або приєднати до іншого підрозділу. По-третє, кваліфікаційна робота передбачає обов'язкову наявність висновків до всіх підрозділів і розділів і загальні висновки в кінці роботи, які не мають дублюватися. У дисертації І. Бігуна відсутні висновки майже до всіх підрозділів і першого, другого і четвертого розділів.

На думку Т. Заболотної, у роботі І. Бігуна не вистачає документальних джерел з боку супротивників загону ім. І. Богуна: нацистів і польської сторони,

— саме першоджерел, а не монографій. Це зробило б дисертацію переконливішою. Хоча тема доволі складна й автор, вочевидь, збирав дані по крихтах, але впадає у вічі, що досить часто він робить припущення. Раз по раз травляються фрази, як-от: «імовірно», «важко сказати», «відсутні джерела». Це не викликало б застережень у випадку монографії, але все-таки це кваліфікаційне дослідження. Виникають запитання щодо правдивості наведених даних про структуру і склад загону, втрат українського і польського населення, участі тих чи інших відділів у певних операціях.

У висновках, на думку Т. Заболотної, треба підкреслити актуальність теми, коротко схарактеризувати історіографію та джерельну базу, вказати, як автор вирішив завдання, повставлені у вступі. Краще наводити менше фактажу, а більше аналітики й авторської позиції. У роботі не розкрито, як саме вплинув досліджуваний загін на розгортання національно-визвольного руху, на стосунки між українцями і поляками. Автор на початку зазначив, що цей загін був одним із найбільших в УПА, але з його діяльності складається враження, що воював він більше з польською АК, ніж з радянськими партизанами та німецькими окупантами.

Завідувач відділу архівознавства УНДІАСД д.і.н. **Наталія Залеток** зазначила, що робота І. Бігуна їй сподобалася. Автор залучив велику кількість архівних матеріалів, його текст написано добре, у ньому є дискусія. Автор пропонує власне бачення деяких подій, пов'язаних із діяльністю загону ім. І. Богуна, як-от: причини страти П. Антонюка-«Сосенка» («Кліща»), реконструкція боїв між загonom і радянськими партизанами тощо. Робота пропонує новий погляд на діяльність досліджуваного загону. Авторські аргументи виглядають переконливо. Тому Н. Залеток підтримує рекомендацію роботи до захисту.

Ст. наук. співробітник, к.і.н. Т. В. Пастушенко висловила позитивну оцінку представленої роботи. На її думку, обравши період німецької окупації та

хронологічний сегмент 1943–1944 рр., І. Бігун послідовно й дуже детально йшов у дослідженні своєї теми. Весь матеріал добре згруповано, робота ґрунтовно пропрацьована, особливо біографічний додаток до дисертації. Видно, що над цим текстом автор працював дуже довго. Можливо, виникне запитання, що обсяг основного тексту занадто великий і перевищує двісті сторінок. Пропозиція Т. Пастушенко полягає в тому, щоб на початку тексту в описі контексту окупації, приділити кілька абзаців долі місцевих євреїв поряд із депортаціями на примусову працю і загальною структурою окупаційного режиму. Так здобувач уникне зауважень, що він заангажований і не помічає інших тем. У роботі міститься чудовий розділ з дослідженням українсько-польського протистояння, тож, відповідно, згадка про долю євреїв дозволить уникнути цих зауважень. Загальний висновок Т. Пастушенко: дослідження І. Бігуна є дуже продуманим матеріалом, який можна рекомендувати до захисту.

Ст. наук. співробітник, к.і.н. О. О. Маєвський у своєму виступі сказав, що був приємно вражений, ознайомившись із дисертацією І. Бігуна, яка йому видається чи не найкращою з-поміж кандидатських робіт, які він читав. Робота ретельно опрацьована й логічно структурована, особливо хочеться подякувати за підрядкові коментарі, на які звернула увагу Т. Вронська, і загалом відзначити наукову фаховість тексту. Можна привітати і наукового керівника і здобувача за вдалий науковий проєкт і вагомі результати. Дисертація заслуговує на рекомендацію до захисту.

Ст. наук. співробітник, к.і.н. М. К. Баришполець дала позитивну характеристику роботі І. Бігуна. За її словами, текст не перевантажений термінологією, читається легко. Тому вона згодна з думкою, що в майбутньому – це монографія, яка буде цікавою навіть для пересічного читача-неісторика. Додатки: біографії, листівки та відозви до різних соціальних груп, до німецької армії, різнопланові документи посилюють роботу, при цьому не роблячи її громіздкою. М. Баришполець погодилася з Т. Заболотною, що в тексті не

вистачає висновків, є хибодруки в цитатах. Але загалом роботу приємно читати. Загалом текст виконаний на належному рівні і заслуговує бути рекомендованим до захисту.

Завідувач відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України, д.і.н., професор О. Є. Лисенко підкреслив, що автор дисертації провів дуже велику роботу з підготовки тексту і з першоджерелами, і з історіографічними джерелами. Трохи бракувало польських джерел, але польська позиція віддзеркалена в монографічних дослідженнях, до яких апелює дисертант. Цього достатньо, адже це, все-таки, кваліфікаційна праця кандидатського рівня, яка не має на меті закрити всі питання.

І. Бігун у силу своїх можливостей і розуміння виклав власну позицію дуже аргументовано. І навіть коли він робить припущення, це ознака наукової культури, а не категоричності. Категоричність у таких питаннях була б свідченням невпевненості автора, який боїться критики. У цьому ж випадку, простежується дуже делікатне ставлення дослідника до історичного матеріалу, а не наполягання на винятковій правильності його джерел, переконань і досвіду. З цього приводу О. Лисенко відзначив коректність науковця, який намагався кожен факт верифікувати через інші джерела, і якщо цього не вдавалося зробити, вживав формулювання «імовірно».

Свої рекомендації стосовно формальних позицій, новизни, завдань і практичного значення роботи, назв її розділів та ключових слів О. Лисенко додав до тексту рукопису. Зокрема, дисертант занадто деталізував ключові слова, не згадавши таких фундаментальних речей як Друга світова війна, радянський і нацистський тоталітарні режими, український національно-визвольний рух, Армія крайова. Вони становлять понятійний каркас, тож можна порадити замінити деякі менш важливі ключові слова на їх користь. Загальні висновки до дисертації слід сформулювати так, щоб вони відображали основні

завдання роботи. Також О. Лисенко запропонував альтернативне формулювання для об'єкта дослідження.

В огляді джерел слід відмовитися від поділу на опубліковані й неопубліковані. Є інші параметри класифікації: походження, інформативне насичення чи потенціал, стилістика, ступінь відображення подій. Поділ на опубліковані та неопубліковані вже вважається архаїзмом. Факт публікації джерел мало що змінює. В описі методології бракує термінологічного фрагмента. Важливо пояснити використання таких понять, як «етнічна чистка», «рух Опору», «колективна відповідальність», «відплатні акції», які згадуються в тексті, щоб показати, який смисл вкладає в них дисертант. Адже на цю тему нині точиться дискусія, польська сторона намагається довести, що польсько-український конфлікт під час Другої світової війни був геноцидом. Українські історики мають реагувати на це усталеними історико-правовими позиціями.

Наприклад, на с. 198 ідеться про те, що двоє командирів УПА чинили погроми поляків. Слід визначитися з термінологією, чи протистояння з підрозділами АК — це погроми? У яких випадках це були погроми, а в яких — бойові зіткнення? І не тільки з відділами АК, а й з відділами самооборони, з «пляцувками», іншими формуваннями. Тим більше, відомо, що озброювався й польське цивільне населення, яке збиралося у великі поселення, щоб отримати захист. А якщо ті курені УПА брали участь в погромах, то треба об'ємніше це схарактеризувати, уточнити, де були саме погроми. І тоді симетрично говорити про мету польських збройних структур.

Окрім того, слід уважніше вживати назви адміністративно-територіальних одиниць. За німецької окупації існувало паралельно три системи: радянська — райони й області; польська, бо поляки користувалися своїми назвами одиниць; і та, яку використовували власне ОУН і УПА: райони, надрайони, округи, структурні одиниці УПА. Тож радянську адміністративну одиницю треба називати Ровенською областю та, відповідно, Ровенський обласний штаб

партизанського руху. Коли йдеться про німецьку окупаційну політику, то це вже не області, а генеральна округа «Волинь—Поділля». Якщо згадується Володимирсько-Горохівська округа ОУН, то далі не треба в тексті вживати паралельно, наприклад, і Устилузький район, і Володимир-Волинський гебіт. Це все потрібно впорядкувати.

Урахувавши відгуки й рекомендації цього обговорення, здобувач зможе ще більше підсилити та структурувати свій рукопис, аби довести текст до кондиції, яка буде відповідати вимогам до дисертацій.

Підсумовуючи, О. Лисенко запропонував рекомендувати працю І. Бігуна до захисту на спеціалізованій ученій раді Інституту історії України НАН України як завершений оригінальний та актуальний науковий проєкт, що спирається на ґрунтовну джерельну базу та серйозне методологічне забезпечення.

Коментарі Бігуна І. В. щодо питань та зауважень, висловлених під час обговорення:

І. Бігун подякував присутнім за схвальну оцінку свого дослідження, а також за їхні коментарі та зауваження, та пообіцяв урахувати їх у подальшій роботі, щоб представити на розгляд спецради якомога якіснішу працю. Зокрема, на зауваження Т. Вронської здобувач відповів, що надалі точніше вживатиме термінологію в питанні різниці між депортаціями та етапуванням до концтаборів, а також зазначить у тексті, що «пляцувки» в контексті його теми — це «опорні пункти» («укріплені бази») польського підпілля. На запитання про списки членів родин засуджених відповідь була такою: загальні відомості про членів родини, зазвичай, зазначенні на перших сторінках слідчої справи, де є анкетні дані. У кінці справ можна знайти документи про те, що члени родини засудженої особи заслані у віддалені райони СРСР. У певних випадках до справи могли додавати довідку про інших осіб, які проходять по певній справі, у якій містилася й інформація про депортацію їхніх родин.

Завідувач відділу воєнно-історичних досліджень, д.і.н., професор Лисенко О.Є. підсумовуючи обговорення кандидатської дисертації І. Бігуна запропонував рекомендувати працю І. Бігуна до захисту на спеціалізованій ученій раді Інституту історії України НАН України як завершений оригінальний та актуальний науковий проект, який спирається на ґрунтовну джерельну базу та серйозне методологічне забезпечення. Робота написана фахово, логічно структурована, наведені в ній аргументи виглядають переконливо. Автор полемізує з деякими усталеними в історіографії висновками щодо історії загону УПА ім. І. Богуна, пропонує власні інтерпретації, але зберігає незаангажованість і критичний підхід до себе. Дослідження загону УПА ім. І. Богуна має цінність для історіографії в контексті поглиблення історії

українського національно-визвольного руху до рівня дослідження його окремих структур і частин. Зокрема, наведений у дисертації матеріал збагачує розробку історії групи «Турів» УПА-Північ і визвольного руху на території Волинської області за часів нацистської окупації.

Отже, заслухавши доповідь І. В. Бігуна про основні результати виконаного дослідження, виступи співробітників відділу історії України періоду Другої світової війни та запрошеного наукового керівника дисертації І. К. Патриляка, можна зробити такі підсумки в обговоренні дисертації. По-перше, слід підкреслити, що робота присвячена актуальній і малодослідженій проблемі, має важливе методологічне і науково-теоретичне значення, має самостійний, завершений характер і відповідає науковій проблематиці відділу та Інституту загалом. По-друге, під час обговорення робота отримала схвальні відгуки доповідачів, які запропонували рекомендувати кандидатську дисертацію Бігуна І. В. до захисту в спеціалізованій вченій раді при Інституті історії України НАН України на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

УХВАЛИЛИ: Затвердити висновок співробітників відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України щодо кандидатської дисертації Бігуна І. В. «Діяльність загону імені Івана Богуна групи Української повстанської армії “Турів” у період нацистської окупації 1943–1944 років».

ВИСНОВОК

Дисертація І. В. Бігуна присвячена актуальній і важливій проблемі, яка досі не мала належного висвітлення в науковій історичній літературі. Робота має вагомe науково-концептуальне та практичне значення.

У кваліфікаційній праці досліджується історія одного з трьох загонів групи «Турів» УПА-Північ — загону ім. І. Богуна. Це було одне з найбільших формувань (1200 стрільців) повстанської армії за весь час її існування. Головна база загону — «Січ» у Свинаринських лісах — стала однією з «повстанських республік», звільнених від окупаційної влади завдяки сотням і куреням загону ім. І. Богуна.

Загін і пов'язані з ними підрозділи перебували в епіцентрі основних етапів розвитку Української повстановської армії на Волині в часи нацистської окупації. Впродовж 1943—1944 рр. їхні вояки воювали проти нацистських військ, радянських партизанів, брали участь у польсько-українському конфлікті як на Волині так і на Холмщині. Зокрема бойовий шлях загону включає такі відомі операції як напад на німецький гарнізон м. Горохів 27 березня 1943 р., бої з німецькими військами під Радовичами 7—9 вересня і в Новому Загоріві 11 вересня 1943 р., бої з радянським Сумським партизанським з'єднанням 27—30 січня 1944 р., між відділами ВО «Буг» УПА-Захід і польськими загонами АК та БХ за с. Набріж на Холмщині в червні 1944 р. У протистоянні з нацистами загін ім. І. Богуна зазнав серйозних втрат, зокрема загинув його перший командир М. Горобець-«Славко»; протистояння з червоними партизанами обернулося для загону поразкою.

Проте досі в історіографії не було комплексної праці, яка б на основі великого масиву документальних і мемуарних джерел різного походження, реконструювала створення і діяльність загону ім. І. Богуна. Дисертація І. Бігуна є першою такою роботою.

Дослідження історії загону ім. І. Богуна дозволяє збагатити знання про генезу і функціонування групи УПА «Турів» на території Володимирсько-Горохівської округи ОУН (з вересня 1943 р. — військового надрайону «Степ»). Це особливо цінне тому, що ступінь розробки теми українського визвольного руху на території Волинської області за нацистської окупації помітно слабший, ніж теренах Ровенської (група «Заграва») та Тернопільської (група «Богун») областей. Тому в роботі значну увагу приділено розвитку перших повстанських відділів, на основі яких у серпні 1943 р. й виник загін ім. І. Богуна.

Цей загін, що фактично був еквівалентом армійського полку, мав не тільки бойові, а й навчальні, тиллові, господарчі підрозділи та служби. На прикладі загону ім. І. Богуна розглянуто функціонування медичної служби УПА, артилерії, військово-польової жандармерії, підготовку підстаршин у локальному вимірі. Загін був одним із небагатьох в УПА, де існували національні відділи (вірмен, узбеків і росіян), що дає змогу доповнити новими даними тему участі іноземців і представників національних меншин в українському визвольному русі.

Джерельна база для дослідження історії загону містить чимало інформації особового характеру про керівників штабу, куренів і сотень загону. Її опрацювання дає змогу суттєво уточнити біографічні дані діячів визвольного руху, а в окремих випадках ввести відомості про особу в науковий обіг вперше. Зокрема, здобувачеві вдалося показати роль уродженців Наддніпрянської України та/або колишніх військовиків Червоної армії в діяльності загону ім. І. Богуна.

З огляду на вищезазначене, дослідження діяльності загону ім. І. Богуна важливе як для вивчення як регіонального виміру діяльності УПА у південній частині Волинської області, так і багатьох аспектів більш загальної картини українського визвольного руху на Волині в період 1943—1944 років.

Нижня хронологічна межа дослідження визначається початком формування перших повстанських загонів, які стали попередниками загону ім. І. Богуна (лютий 1943 р.). Верхньою хронологічною межею є час переходу німецько-радянського фронту загonom ім. І. Богуна і поверненням з Холмщини у Волинську обл. (2-га половина липня 1944 р.)

Географічні межі охоплюють землі, на яких діяли підрозділи загону ім. І. Богуна: 8 районів Волинської області за адміністративно-територіальним поділом 1940 р. та південна частина Турійського району, що в підпіллі ОУН(б) становили Володимирсько-Горохівську округу (військовий надрайон «Степ» ВО «Турів» УПА-Північ). Окрім того, — сучасні Томашівський, Замостський і Грубешівський повіти Люблінського воєводства Польщі, які належали до Холмської округи ОУН (ВО «Буг» УПА-Захід).

Об'єктом дослідження загін ім. І. Богуна групи «Турів» УПА-Північ, а предметом — діяльність загону в період німецької окупації Волині та Холмщини.

Метою дослідження є всебічне дослідження діяльності загону ім. І. Богуна групи «Турів» УПА-Північ від утворення перших підрозділів до закінчення нацистської окупації Волинської обл. та Холмщини в 1943—1944 рр.

У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів дослідження: критичного аналізу джерел, проблемно-хронологічний, історико-генетичний, порівняльно-історичний, історико-системний, кількісний, синтезу, аналізу, індукції, дедукції, аналогії та узагальнення.

Дисертація Бігуна І. В. спирається на широке коло джерел з українських і зарубіжних архівів, зокрема розсекречені документи радянських репресивних органів: документацію загону ім. І. Бігуна та запілля УПА та їх супротивників: документи радянських партизанів, слідчі справи та інші документи НКВС—НКДБ—МДБ, Внутрішніх військ НКВС, німецьких частин СС, а також спогади

ветеранів УПА, радянських партизанів, місцевих жителів. Крім того, було ретельно опрацьовано історіографічний доробок українських і польських вчених.

Наукова новизна зумовлена отриманими результатами, сформульованими в основних положеннях і висновках дослідження, і полягає в тому, що вперше:

- комплексно досліджено діяльність загону ім. І. Богуна на всіх етапах його існування в період нацистської окупації із залученням всіх доступних джерел;
- визначено кількість загонів (сотень) УПА, які утворилися протягом 1943 р. у Володимирсько-Горохівській окрузі, простежено особливості їх формування та командний склад;
- визначено достовірну організаційну структуру загону ім. І. Богуна в динаміці упродовж 1943—1944 рр.;
- відтворено перебіг боїв між радянським Сумським партизанським з'єднанням і загonom ім. І. Богуна в січні 1944 р.;
- проаналізовано причини страти П. Антонюка-«Сосенка» («Кліща»);
- досліджено рейд загону ім. І. Богуна на Холмщину навесні — влітку 1944 р.

Суттєво уточнено із залученням нового фактологічного матеріалу:

- особливості бойових дій підрозділів загону ім. І. Богуна проти нацистських окупантів у 1943—1944 р.
- участь відділів УПА в польсько-українському конфлікті у Володимирсько-Горохівській окрузі влітку 1943 р.
- перебіг протистояння українських повстанців з радянськими партизанами у Володимирсько-Горохівській окрузі в травні — серпні 1943 р.

- перебіг переговорів командування загону ім. І. Богуна з окупаційним керівництвом Володимир-Волинського гебіту в грудні 1943 р.
- особисті дані більшості командирів куренів і сотень, членів штабу загону ім. І. Богуна та багатьох керівників структур запілля.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані при подальшому вивченні українського визвольного руху за часів нацистської окупації, а саме: виникнення перших відділів УПА, структури і персонального складу визвольного руху на території Волинської області, антинацистської боротьби УПА та війни з радянським партизанським рухом, польсько-українського протистояння на Волині в роки Другої світової війни; при написанні монографій, підручників; у процесі проведення лекцій і семінарських занять у ВНЗ; у краєзнавчій діяльності. Виявлені відомості можна використовувати у військових формуваннях України для збагачення знань військовослужбовців про збройну боротьбу за незалежність України, а також як теоретичне підґрунтя для організації повстансько-партизанського руху на тимчасово окупованих територіях України під час сучасної російсько-української війни.

Чіткою й логічною є структура роботи, яка складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Основні положення проведеної роботи висвітлено в 8 публікаціях у закордонних наукометричних, українських наукометричних і фахових виданнях і працях апробаційного характеру.

Виконана і представлена на обговорення робота І. В. Бігуна відповідає усім вимогам Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти та науки України щодо кандидатських дисертацій та спеціальності 07.00.01 – історія України.

Отже, враховуючи актуальність, вагому наукову новизну та повноцінну обґрунтованість висновків дисертації Бігуна І. В., її високий науково-теоретичний рівень, практичне значення та відповідність вимогам Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України до кандидатських дисертацій, відділ воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАН України ухвалив:

Рекомендувати Спеціалізованій вченій раді прийняти до захисту дисертацію Бігуна І. В. «Діяльність загону імені Івана Богуна групи Української повстанської армії “Турів” у період нацистської окупації 1943–1944 років».

Голосування:

Присутні: 7

Голосували: 7

«за» – 7

«проти» – 0

«утрималися» – 0

Завідувач відділу воєнно-історичних
Інституту історії України НАН України,
доктор історичних наук, професор

О. Є. Лисенко

Секретар засідання,
мол. наук. співробітник

І. С. Азарх